5.6 Ouderbetrokkenheid, Ouderlijk gedrag en Opvoedingsstijlen

5.6.1 Ouderbetrokkenheid en de rol van de leraar daarbij

Is ouderbetrokkenheid altijd gunstig voor leerlingen?

Ouderbetrokkenheid draagt bij aan zowel de leerprestaties van leerlingen als aan hun motivatie, hun welbevinden, hun zelfbeeld en hun zelfwaardering (Bakker, Denessen, Dennissen & Oolbekkink-Marchand, 2013). Voor alle leeftijdgroepen blijkt dat de betrokkenheid van ouders bij het leren thuis de grootste effecten sorteert. De effecten van de betrokkenheid bij school en het contact met de leraar zijn veel minder sterk, in veel studies niet - significant of vallen zelfs negatief uit. Het lijkt er dus op dat kinderen vooral baat hebben bij de betrokkenheid die ouders thuis tonen. De invloed van de betrokkenheid van ouders thuis is echter niet eenduidig positief. Een aantal onderzoekers wijst op de negatieve effecten van een teveel aan bemoeienis van ouders, bijvoorbeeld in de vorm van een sterke controle op huiswerk of een te hoge prestatiedruk. Een te sterke betrokkenheid van ouders kan de autonomie van de leerlingen aantasten en daarmee hun ontwikkeling negatief beïnvloeden.

Hoe kunnen leraren bijdragen aan ouderbetrokkenheid?

Leraren kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan de betrokkenheid van ouders. Zij zijn op verschillende manieren in staat om zowel de betrokkenheid van ouders thuis als op school te bevorderen, al laat onderzoek zien dat het leraren in het algemeen beter lukt om het contact met de ouders en de betrokkenheid van ouders op school te bevorderen dan hun thuis-betrokkenheid.

Het blijken vooral de door ouders gepercipieerde uitnodigingen van leraren te zijn, die de betrokkenheid van ouders stimuleren. De betrokkenheid van ouders wordt mede bepaald door hun perceptie van uitnodigingen van de leraar. De uitnodigingen mogen niet te algemeen zijn, want ouders hebben baat bij specifieke vragen en concrete verzoeken om hun kind te helpen. Doordat leraren gerichte opdrachten aan leerlingen meegeven om met ouders te ondernemen, worden ouders gestimuleerd om betrokken te zijn bij het huiswerk van hun kind.

Naast concrete activiteiten van leraren blijken met name hun attituden van invloed op de betrokkenheid van ouders. In onderzoek worden positieve, maar zeker ook negatieve invloeden geconstateerd van de attituden van leraren op de betrokkenheid van ouders.

Uit diverse studies blijkt dat leraren nogal eens een verkeerde indruk hebben van de betrokkenheid van ouders en dat ze het moeilijk vinden om het contact met ouders met een andere cultureel-etnische achtergrond vorm te geven. De betrokkenheid van ouders uit lagere sociaal-economische milieus en van cultureel-etnische minderheden wordt door leraren vaak onderschat en leraren voelen zich minder comfortabel in het contact met deze ouders dan in het contact met ouders uit hogere milieus en met dezelfde cultureel-etnische achtergrond als zijzelf. De onderschatting van de betrokkenheid en het ongemak in de communicatie draagt bij aan een grotere afstand tussen ouders en leraren en wakkert bij ouders gevoelens van onbegrip en onzekerheid aan. Leraren oordelen gunstiger over de betrokkenheid van ouders uit de hogere sociale milieus en zijn beter in staat om deze ouders bij de school en het leren van hun kind te betrekken. Hierdoor kan de aandacht voor ouderbetrokkenheid juist bijdragen aan een grotere ongelijkheid in het onderwijs.

Willen leraren aan de emancipatie van de 'zwakkere' groepen bijdragen, dan is een positieve attitude van leraren ten aanzien van de betrokkenheid van ouders uit lagere sociaal-economische milieus en ouders van cultureel-etnische minderheden van groot belang. In onderzoek dat positieve effecten van de attituden van leraren op de betrokkenheid van ouders liet zien, stelden leraren zich sterk responsief op naar de ouders. Deze responsiviteit bleek er onder meer uit dat leraren rekening hielden met het feit dat ouders thuis een andere taal spreken dan op school en hen vroegen om hun kind thuis ook in hun moedertaal te helpen of in sommige gevallen tolken inschakelden om met de ouders te kunnen communiceren. Niet alleen responsiviteit ten aanzien van de thuistaal, maar ook de cultuur-responsiviteit van leraren droeg bij aan de betrokkenheid van ouders. Respect voor de rolopvattingen van ouders en het zoeken naar afstemming over de verdeling van taken en verantwoordelijkheden draagt bij aan een positieve relatie tussen leraren en ouders en aan het vertrouwen dat ouders in de leraar stellen.

Een positieve invulling van de leraarrol: implicaties voor de praktijk?

Voor het welslagen van initiatieven van leraren om de betrokkenheid van ouders te stimuleren is het in de eerste plaats van belang dat leraren een positieve houding hebben jegens de betrokkenheid van *alle* ouders bij de school en bij hun kind thuis. Concreet betekent dit dat leraren niet te snel moeten oordelen over de betrokkenheid van ouders. Vooroordelen jegens de betrokkenheid van bepaalde groepen ouders en groepsstereotypering staan een positieve relatie tussen leraren en ouders in de weg. Onderzoek wijst op een verbetering van het contact tussen leraren en ouders wanneer leraren zich inspannen om de thuiscultuur van leerlingen te begrijpen.

Naast een positieve attitude is het ook van belang dat leraren open en

transparant communiceren met ouders. Het helpt ouders als leraren helder zijn in de verwachtingen die ze hebben van de betrokkenheid van ouders. Als leraren zich bovendien realiseren dat opvattingen over de gewenste verdeling van taken en verantwoordelijkheden per ouder kunnen verschillen en het niet direct veroordelen wanneer ouders niet aan hun verwachtingen tegemoet komen, draagt dit eveneens bij aan een positieve relatie.

Ten derde draagt het bij aan de betrokkenheid van ouders als leraren in hun verzoeken aan ouders regelmatig gebruik maken van concrete en praktisch bruikbare tips en gerichte verzoeken om het kind te ondersteunen. Niet alleen worden daarmee de betrokkenheidsactiviteiten bevorderd, maar wordt ook de competentiebeleving van ouders versterkt.

Tot slot blijkt het de ouderbetrokkenheid te vergroten wanneer leraren veel informatie over het onderwijs en de voortgang van de leerling aan ouders verschaffen. Uit een aantal studies is gebleken dat informeel contact en de inzet van ICT bijdragen aan de frequentie van contact tussen leraren en ouders en de betrokkenheid van de ouders bij het leren van hun kind bevorderen.

Onderzoek naar de effecten van professionaliseringsactiviteiten levert een aantal aandachtspunten op om de rol van leraren inzake ouderbetrokkenheid te versterken. In de eerste plaats zou gestreefd moeten worden naar het realiseren van bovengenoemde condities, namelijk 1) een positieve en onbevooroordeelde houding; 2) een open en transparante communicatie; 3) het geven van concrete en praktisch bruikbare adviezen; en 4) frequent contact hebben met de ouders over de voortgang van hun kind, al dan niet met behulp van digitale middelen.

Om deze condities te realiseren is het van belang om leraren te ondersteunen in het versterken van hun responsiviteit. Deze responsiviteit kan bijvoorbeeld worden gestimuleerd door het volgen van een training in interculturele communicatie of het afleggen van huisbezoeken. Daarnaast is het reflecteren op praktijkervaringen met ouders een effectief gebleken aanpak om leraren zich bewust te laten worden van hun attitude jegens ouders en om het contact met hen te verbeteren.

5.6.2 Ouderlijk gedrag

Mogelijke risicofactoren bij ouders die samenhangen met de ontwikkeling van hun kind zijn onder andere (Carr, 2006):

- Ouders ontkennen de problemen van hun kind en willen deze niet oplossen.

- Ze hebben een negatief zelfbeeld, ze ervaren als ouder geen invloed op de problemen van hun kind uit te kunnen oefenen ('externe locus van controle').
- Ouders hanteren een inconsequente benadering: ze reageren wisselend en onvoorspelbaar voor het kind, er is onvoldoende consistentie in benadering en regelhantering (binnen één ouder of tussen twee ouders).
- Er zijn gestoorde communicatiepatronen in het gezin.
- Er zijn echtpaarrelatieproblemen of ouders zijn gescheiden.
- Er zijn psychische problemen bij een ouder (persoonlijkheidsstoornis, stress, trauma), een ouder is chronisch ziek, er is drank- of drugsmisbruik of criminaliteit bij een ouder.
- Er is geen sociaal netwerk, geen sociale ondersteuning vanuit familie, vrienden, buurt of werk.
- Werkeloosheid of financiële problemen.

In een transactioneel model gaat het – naast kind- en contextfactoren – ook om ouderlijk gedrag (Patterson, Reid & Dishion, 1992): het concrete gedrag van een ouder t.o.v. een kind. De volgende vaardigheden van ouders dragen bij aan een positieve ontwikkeling van het kind:

- positieve betrokkenheid: positief en warm begaan zijn met het kind
- positieve bekrachtiging: het systematisch aanmoedigen en belonen van gewenst gedrag
- probleem - oplossen: het constructief leren oplossen van problemen
- monitoring: toezicht houden en controleren van gedrag van het kind
- disciplinering: duidelijke regels hanteren, het juist hanteren van straf na ongewenst gedrag en het negeren van onbelangrijk ongewenst gedrag.

5.6.3 Afstemming van gedrag van ouders op de behoeften van hun kind

De 'geschiktheid' van een ouder als opvoeder betreft de afstemming tussen het functioneren van die ouder en de behoeften van het kind (Maas e.a., 2002). Deze afstemming of 'goodness of fit' bevat twee aspecten: de relatie tussen de ontwikkelingsbehoeften van het kind en de vaardigheden van de ouder enerzijds en de relatie tussen het vermogen van de ouder om te voorzien in zijn eigen behoeften en in die van het kind anderzijds (Budd, 2001). Het eerste aspect verduidelijken we hier met drie typen behoeften van kinderen en bijbehorende vaardigheden van ouders.

Bij de *behoefte aan lichamelijke verzorging* horen vaardigheden als: ouders verschaffen kind regelmatig gezonde maaltijden, zorgen ervoor dat het kind voldoende slaap krijgt, zorgen voor veilige woonomstandigheden en een goede gezondheid, hygiëne en kleding.

Bij de *behoefte aan cognitieve stimulering* horen vaardigheden als: ouders schatten het cognitieve niveau van hun kind goed in, hebben realistische verwachtingen van de schoolprestaties van hun kind, leren het kind de basisbegrippen en stimuleren diens cognitieve ontwikkeling, zorgen ervoor dat het kind naar school gaat, zijn betrokken bij de school, ondersteunen het leren thuis, staan achter de aanpak van de school en ouders zoeken ondersteuning voor hun kind als dat nodig is.

Bij de *behoefte aan steun bij de sociaal – emotionele ontwikkeling* horen vaardigheden als: ouders bieden affectie, tonen positieve betrokkenheid bij het wel en wee van hun kind, tonen warmte en genegenheid naar het kind en bejegenen het positief, zijn emotioneel ontvankelijk voor de behoeften van hun kind, wijzen het niet af en vernederen het niet, corrigeren het kind waarbij ze rekening houden met diens leeftijd en ontwikkelingsniveau, hebben realistische verwachtingen van het gedrag van hun kind, hanteren duidelijke regels, belonen gewenst gedrag systematisch, negeren onbelangrijk ongewenst gedrag en straffen redelijk en op een voor het kind begrijpelijke manier, leren hun kind adequate sociale omgangsregels, zorgen ervoor dat het sociale contacten heeft en ouders hebben zicht op de vrienden van het kind.

5.6.4 Opvoedingsstijlen

In moderne gezinnen zijn trends in de opvoeding te constateren. Ouders gebruiken veel minder bevelen en onderhandelen meer. De gezinnen zijn kleiner en de eerste zwangerschap is op latere leeftijd van de moeder. Er is een toename in de combinatie van zorg en werk en in moderne gezinnen wordt bewuster opgevoed (Aalbers-van Leeuwen, Van Hees & Hermanns, 2002). “Moderne ouders lijken meer dan ooit een sensitieve en responsieve opvoedingsstijl te hanteren en kunnen dientengevolge worden gekarakteriseerd als competente, liefhebbende, geduldige en goed geïntegreerde ouders. De relatie is warm en genegen en de opvoedingssfeer is open en ondersteunend, waardoor ouders een hechte band met hun kinderen onderhouden”, aldus Aalbers-van Leeuwen e.a. (2002, p. 48). Door de bewuste keuze voor kinderen en de affectieve opvoedingsstijl ontstaat echter het gevaar van overbescherming, overmatige betrokkenheid en overeising. Dergelijke opvoedingsstijlen gelden als risicofactor (Carr, 2006). Dit geldt ook voor opvoedingsstijlen als toegeeflijk, verwennend, autoritair, misbruikend, onverschillig, verwaarlozend of inconsequent.

In de literatuur onderscheidt men verschillende opvoedingsstijlen. Wij noemen er hier acht, langs de twee dimensies steun/warmte en controle/discipline (Bijttebier, Vanderstylen & Vertommen, 1998).

Betrokkenheid: warmte en hoge mate van controle

- *Autoritatieve opvoedingsstijl*: open communicatie met het kind met respect voor het kind, aandacht voor en interesse in het kind, kind wordt betrokken bij beslissingen, maar ouders stellen duidelijke grenzen, gewenst gedrag wordt gestuurd met positieve bekrachtiging en soms ook met straf.
- *Overbeschermende opvoedingsstij*l: liefdevolle maar bijna verstikkende relatie tussen ouders en kind, ouders controleren het doen en laten van hun kind, het kind is het middelpunt van het gezin en ouders doen er alles aan om frustratie bij het kind te voorkomen, ze proberen ook het schoolleven van hun kind te bepalen, de ouder houdt het kind afhankelijk, regelt teveel voor het kind, ouder is overbezorgd.

Tolerantie: warmte en lage mate van controle

- *Toegeeflijke opvoedingsstijl*: het kind wordt weinig gesuperviseerd, er worden nauwelijks maatregelen genomen als het kind iets verkeerd doet, ouders willen dat hun kind zich vrij ontwikkelt, ze willen zo min mogelijk ingrijpen in de 'natuurlijke' ontwikkeling van het kind, kinderen beslissen zelf over gezinsaangelegenheden, er wordt heel weinig gestraft.
- *Verwennende opvoedingsstijl*: extreme toegeeflijkheid, kind krijgt wat het wil, het krijgt altijd positieve aandacht ongeacht zijn gedrag, de verwenning kan materieel (kind krijgt alles wat het wil, veel kado's), pedagogisch (gedrag wordt niet begrensd) of affectief (ouders binden kind aan zich) zijn.

Intolerantie: gebrek aan warmte en hoge mate van controle

- *Autoritaire opvoedingsstijl*: ouders vinden gehoorzaamheid van hun kind het belangrijkst, ze dreigen met het onthouden van liefde als het kind niet gehoorzaamt, zegeven veel kritiek op het kind, ouders zijn eisend en bepalen de regels zonder overleg met het kind, zij controleren en dirigeren het kind.
- *Misbruikende opvoedingstijl*: zeer strenge (soms lichamelijke) straffen die niet meer in verhouding staan tot de ernst van het ongewenste gedrag, kind wordt beperkt in zijn gedrag en gevoelsuitingen, ouders kunnen te sterk appelleren aan normen en waarden: ze spreken het kind aan via het geweten en door schuldgevoel op te roepen, acting-out gedrag is niet toegestaan.

Onverschilligheid: gebrek aan warmte en aan controle

- *Onverschillige opvoedingsstijl*: ouders houden hun kind op afstand, besteden weinig tijd en aandacht aan het wel en wee van het kind, ze

hebben weinig affectieve en intellectuele contacten met hun kind, ze stellen weinig eisen en regels.
- *Verwaarlozende opvoedingsstijl*: kinderen worden aan hun eigen lot overgelaten, ouders zijn nauwelijks betrokken op de opvoeding van hun kind, ze hebben weinig interesse in de psychologische en lichamelijke behoeften van hun kind, er is onvoldoende aandacht, stimulering, verzorging, bescherming en emotionele warmte.

Van der Kooij e.a. (1990) voegen hier drie types aan toe:

- *Inconsequent*: ouders reageren wisselend en onvoorspelbaar op gedrag van het kind. Er is onvoldoende consistentie in hun benadering en regelhantering, binnen één ouder of tussen twee ouders. Dit is verwarrend voor het kind.

- *Te sterk appelleren aan normen en waarden*: Ouders appelleren te sterk aan normen en waarden; ze spreken het kind aan via het geweten en door schuldgevoel op te roepen. Zij doen een beroep op het hoge streefniveau van het kind.

- *Overeisend/overvragend*: ouders stellen systematisch te hoge eisen aan het kind, waardoor het voortdurend ervaart niet aan hun verwachtingen te kunnen voldoen.

Bronnen

Aalbers-van Leeuwen, M., Hees, L. van, & Hermanns, J. (2002). Risico- en protectieve factoren in moderne gezinnen: reden tot optimisme of reden tot pessimisme? *Pedagogiek, 22* (1), 41-54.

Bakker, J., Denessen, E., Dennissen, M. & Oolbekkink-Marchand, H. (2013). Leraren en ouderbetrokkenheid: een reviewstudie naar de effectiviteit van ouderbetrokkenheid en de rol die leraren daarbij kunnen vervullen. Nijmegen: Behavioural Science Institute/Radboud Docenten Academie Radboud Universiteit Nijmegen.

Bijttebier, P., Vanderstylen, T., & Vertommen, H. (1998). Diagnostiek van opvoedingsstijlen aan de hand van de vragenlijst ouderlijk gedrag. *Diagnostiekwijzer*, *2*, 63-75.

Budd, K. (2001). De beoordeling van de geschiktheid als opvoeder bij kinderbeschermingszaken: een model voor de klinische praktijk. *Literatuurselectie Kinderen en Adolescenten*, *november*, 467-503.

Carr, A. (2006) *What works with children and adolescents? A critical review of psychological interventions with children, adolescents and their families*. London: Routledge.

Kooij, R. van der, Calkhoven, E.M., & Lutje Spelberg, H. (1995). Een operationalisatie van opvoedingsbeleving bij het expertmodel voor emotioneel en sociaal probleemgedrag. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 11* (1), 4-21.

Maas, J.J. van der, Veerman J.W., & Schuengel, C. (2002). Succesvol en problematisch functioneren van ouders. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 41 (7/8),* 377-393.

Patterson, G.R., Reid, J.B., en Dishion, T.J. (1992). *Antisocial boys.* Eugene, OR: Castalia.